

ISMERTETÉSEK.

A Pannonhalmi Főapátsági Szent Gellért Főiskola Évkönyve az 1941/42. tanévre. Közzéteszi KOC SIS LÉNÁRD. Pannonhalmi, 1942, 282, 2 l. 8r.

A pannonhalmi főiskolai évkönyv új folyamának immár második kötete került ki a sajtó alól. A tekintélyes terjedelmű, szép kiállítású kötet ezúttal a mult évihez hasonlóan előkelő színvonalon mozgó tanulmányokon, meg a hasonló kiadványokban szokásos beszámolókon és statisztikákon kívül értékes és kellemes meglepetést tartalmaz a bibliográfus számára is. Függelékében mintegy 60 oldalon közli a főiskola jelenlegi tanárainak egész tudományos és irodalmi működését felölelő jegyzéket: huszonhat elmélyült és termékeny magyar tudós személyi bibliográfiáját. Az életrajzíró meg az egy-egy tárgykör iránt érdeklődő tudós egyaránt hasznát fogja venni ennek a teljes pontosságra törekvő, még az ismertetésekre is kiterjeszkedő címjegyzéknek, amely egyben a magyar tudományosság körül mindenki által ismert kiváló érdemeket szerzett szerzetesrendünknek a legutóbbi évtizedek folyamán kifejtett lankadatlan tevékenységét is dokumentálja.

Az évkönyv másik szép meglepetése RADÓ POLIKÁRP: *Adalékok a magyar liturgiátörténet bibliográfiájához* című közleménye. Bár szerényen csak „adalék“-nak minősíti bibliográfiáját s bevezetőben külön hangsúlyozza is, hogy teljességet nem ígér, mégis ezen az eddig még nem eléggé feltárt és viszont RADÓ által a maga teljességében át- és felfogott területen pontosan tájékoztat. A négy részre osztott bibliográfia külön-külön csoportban adja a magyar liturgiátörténeti művek, majd a liturgiátörténethez felhasználható egyéb munkák jegyzékét, továbbá a magyar liturgiátörténet szempontjából számbajövő könyvtári katalógusokat, végül a liturgiátörténet segédtudományainak bibliográfiáját. RADÓ POLIKÁRP a liturgikus kódexeknek a tavalyi évkönyvben (és az Orsz. Széchényi Könyvtár kiadványainak egyik kötetében) megjelent jegyzéke után szakbibliográfiai irodalmunkat ismét oly irányban gyarapította, amelyen munkássága úttörő jelentőségű.

Az évkönyvet, amelynek többi tanulmányát saját szakterületük szempontjából bizonyára érdemük szerint fogják méltatni — KOC SIS LÉNÁRD, a Főiskola igazgatója szerkesztette, avatott kézre valló gondossággal.

D. B.

Lange Wilhelm H.: *Das Buch im Wandel der Zeiten.* Hamburg [1941], Hanseatische Verlagsanstalt, 253, 3 l. 8°.

Aki szereti a könyvet, az kíváncsi arra is, hogyan keletkezett. Az embernek a könyv barátja, sőt sokaknak bizonyos fokig élettársa is. Aki így van a könyvvel, akihez közel áll egy sereg könyv tartalma, azt érdekli, hogy a különböző tartalmak hogyan és milyen külső formákat öltöttek magukra a századok folyamán. A könyv története az emberi művelődéstörténet hosszú és izgalmas fejezete. Korszakalkotó találmányok kellett ahhoz, hogy könyv lehessen; bölcsőjénél ipar, művészet és tudomány állottak és ezek állandó kísérői mind a mai napig.

A könyv történetét, sorsát összefoglalni nem egyszerű munka. Az első fontos kérdés a módszer megválasztása. A dán Svend DAHL például ismert könyvtörténetében (német fordítása: *Geschichte des Buches*, 2. kiad. Leipzig, 1941.) időbeli felosztást végzett: ókori, középkori és újkori könyvtörténetet írt. LANGE nem ezt a módszert követi, hanem rendszerez. Külön fejezetet ír az írásról, a könyv anyagáról, a könyvnyomtatásról, a könyvdíszítésről, a könyvkötésről, a könyvkereskedelemlről és a könyvtákról. A hét fejezet tulajdonképpen hét könyv és különösen érdekes azért, mert nemcsak magáról a könyvnyomtatásról ír bőven, hanem éppen részletes előadást nyújt a könyvvel kapcsolatos olyan kérdésekről, amelyekről a könyvtörténetekben általában kevesebb szó szokott esni; például a könyvkötésekről vagy a könyvkereskedelemlről.

Mindenütt — mint LANGE mondja — a kezdetek a legizgalmasabbak, írásnál, nyomtatásnál, kötésnél, kereskedelemnél, könyvtáraknál egyaránt. Ez természetes is, hiszen mindegyiknél az első találmány, az első ötlet volt a döntő. Az első ötlet megmaradt és mint alapelv nem is változott mindmáig. A fejlődés lényegét inkább a tökéletesedés, az eljárások gyorsulása, pontosabbá és finomabbá válása jelentették. Ilyen meggondolás alapján LANGE mindig részletesen szól a kezdetekről, míg a továbbiakban a fejlődés egy-egy jelentősebb állomását mutatja be csak bővebb előadásban.

LANGE munkája tulajdonképpen a művelt könyvbarát számára készült. Összefoglalása tehát nem új kutatások eredményeit tárja a tudományos világ elé, hanem a legújabbak lényegéből szerkeszt céljának megfelelő egységes képet. Éppen ezért szükségtelennek tartjuk az egyes fejezeteknek még vázlatos ismertetését is. LANGE szemléletének egy-egy érdekesebb megállapítását viszont mégsem lesz felesleges megemlíteni.

Az írásról szólva kifejti LANGE, hogy a *fraktúr*-típus Németországból kiindulva behatolt az északi, keleti és délkeleti határterületekre is, de előbb-utóbb, legkésőbb a XIX. század elejéig mindenün-

nen kiszorította az *antiqua*, sokhelyütt meg egyáltalában nem tudott gyökeret verni. Az a tény azonban, hogy ennek ellenére Németországban megmaradt a *fraktúr* és ragaszkodnak hozzá, nem tekinthető éppen valami ostoba különcködésnek vagy önféjűségnek. Ez a betűtípus jobban illik a német nyelvhez mint az *antiqua*. Az *antiqua*-nál a betűket a szem rakja össze szavakká, a *fraktúrnál* viszont kész szavakat olvas. A *fraktúrban* a művészi formaalkotásnak is több lehetősége van, mint az *antiquában*. Az új német betűfajták száma meghaladja a kétezret is!

A *könyv anyagát* tárgyalva, táblázatot közöl LANGE néhány ország 1937. évi fejenkénti papírfogyasztásáról. Persze az összegekben benne van mindenféle papír, a csomagolópapírtól a villamosjegyig s a könyv bizony kis részt kap csak. Mégis érdekesek a számok. Az élen az *Egyesült Államok* állanak fejenként 64,5 kg-mal, utána *Dánia*, *Anglia* és *Németország* következnek 30—40-nel. Feltűnő *Franciaország* és *Svájc* alacsony számértéke (20 és 25). *Románia* 2,8 kg-mal szerepel. *Magyarországot* nem tünteti fel a kimutatás, de hiányzik még egy sereg más állam, például *Spanyolország*, *Hollandia*, *Svédország*, *Csehszlovákia* stb. is.

Ha igaz magánál a *nyomatásnál* az, hogy GUTENBERG találmányának lényege: az egymás mellé rakható egyforma betűk készítése, a *betűöntés*, mint a nyomtatás alapelve mindmáig ugyanaz, tény az is, hogy a különböző technikai eljárások mind újabb és újabb találmányok eredményei. Van azonban egy érdekes XV. századi eljárás a többszínnyomásnál, amit azóta sem alkalmaztak újra. FUST-SCHÖFFER 1457-es *Psalteriumában* a feketén kívül piros- és kékszínű nyomás van. Ezt úgy csinálták, hogy a kész befeketített szedésbe beleillesztették a behelyezés előtt pirosra és kékre kent iniciálékat és díszítéseket és így egyszerre nyomtak három színnel.

A *nyomdász* anyagi körülményeire jellemző a lipcsei WOLRAB esete. WOLRAB eleinte LUTHER-ellenes iratokat nyomott. Mikor azonban 1539-ben Lipcse csatlakozott a reformációhoz, WOLRAB is egyszerre elkezdte LUTHER iratait nyomtatni. LUTHER fel volt háborodva eljárásán (szerzői jogvédelem akkor még nem lévén, az utánnomáshoz nem igen kérték a szerző engedélyét), WOLRAB álláspontja azonban egyszerűen ennyi volt: meg kell élni.

A *könyvdíszítésekről* szóló előadásában LANGE a mellett az elv mellett száll síkra, hogy a szépség a könyvvel kapcsolatban nem lehet csak azoké az egyes kivételeké, akik azért megfelelő anyagi áldozatot tudnak hozni. A szépség a könyvnél nem korlátozható tehát csupán a bibliofil kiadásokra. A cél éppen ellenkezőleg az kell, hogy

legyen, hogy minden könyv, a legolcsóbb is, magán viselje betűtípusán, díszítésén, borítékán vagy kötésén a művész keze nyomát.

A könyvkereskedelem egyes modernnek tartott jelenségeiről megmutatja LANGE, hogy már a nagyon régi időkben is megtalálhatók. Például az ókorban is előfordult, hogy nemcsak tudósok vagy írók szerelték fel magukat könyvekkel, azaz könyvtekercsekkel, hanem voltak bőven *újgazdagok* is, akik azzal akarták műveltségüket bizonyítani, hogy telerakták otthonukat könyvtekercsekkel. Az is érdekes, hogy már az ókori Rómában is voltak szak-kiadók és szak-könyvkereskedők. Egyik csak szépirodalmat adott ki, másik csak jogi és politikai műveket árult. A SOSTIUS-testvéreknek éppen HORATIUS volt a — háziszerezőjük.

A nagy szellemi mozgalmaktól a könyvkereskedelem sohasem tudta magát függetleníteni. Ha elvi szempontokból megkísérelte, sokszor nagy áldozatokat kellett vállalnia. KOBERGER, az európai híró nürnbergi mester a reformáció idején nem lett LUTHER hívévé: üzlete rövid idő alatt aránytalanul nagyot esett vissza. FROBEN esete is különösen érdekes. Ő először LUTHER írásait adta ki, de később ERASMUS hatására elfordult tőle. Ez anyagi romlását eredményezte: 1524-ben a frankfurti vásáron SZENT ÁGOSTON *De civitate Dei*-ével jelent meg és egyetlen darabot nem adott el belőle.

A reformáció csinált egyébként *tömegcikkeket* a könyvből. Addig sokszorosított kódexekről lehet inkább beszélni, LUTHER művei azonban már olyan példányszámban nyomattak ki, hogy egészen mai fogalmakkal kell számolnunk. Újszövetsége például még életében, óvatos becslés szerint is, legalább százezer példányban jelent meg — persze több kiadásban.

A századok folyamán egyébként minden nép bizonyos egyéni átlag-külső formát alakított ki könyvei számára. Ez a forma sokban függ attól is, hogy milyen viszony van egy népen belül az átlag könyv és az átlag olvasó közt. A francia például elsősorban olvasni akar: ezért jól olvasható betűtípussal nyomott, de egyébként nem különleges kiállítású, olcsó könyv az, ami általában kielégíti. A német vele szemben — LANGE szerint — az elolvasáson túl meg akarja tartani is a könyvet, hogy többször is elővehesse és hogy a mellett otthonának is dísze legyen. Ezért szebb kiállítású, erősen fűzött, de inkább kötött könyvet kíván, ha az mindjárt drágább is.

A jó *könyvkereskedőről* sem feledkezik meg LANGE. *A jó könyvkereskedő*, akár új könyvekkel, akár régiekkel foglalkozzék, *mindig csak idealista lehet*, hiszen amivel kereskedik, az nem olyan áru, mint a többi. A könyvkereskedő ajánl is könyveket a vevőknek, vagyis

olvasóknak, ezzel pedig kétségtelenül bizonyos befolyása van az egész szellemi élet képének kialakulására.

Könyvtárak tekintetében a mai kor legnagyobb problémája a megfelelő könyvanyaggal és megfelelő tanácsadó és irányító személyzettel ellátott *népkönyvtár* felállítása. Ezen a téren hatalmas méreteivel ma az Egyesült Államok vezetnek. Európának itt még nagy feladatai vannak a háború után.

Szakkönyvtárak szempontjából figyelemreméltó az a németországi jelenség, hogy ott egy-egy nagykönyvtár valamely különös tudomány-szak irodalmának képviselője. A „standard“ műveket mindegyik könyvtár beszerzi, de ezenkívül mindegyiknek megvan a maga különleges szakja (pl. Tübingen teológia, Königsberg filozófia), amelyben lehető teljességre törekszik. A könyvtárak közti egységet a *Gesamtkatalog* és a *Leihverkehr* biztosítják 100 könyvtárral (35 millió könyv).

Ne hagyjuk végül szó nélkül a *magánosok könyvgyűjtését*, hiszen sok nagy közkönyvtárnak alapja egy-egy jelentős könyvgyűjtő ajándékozása volt. A bibliofilek gyűjtőtevékenységénél néha igen különös „értékelési“ elvek érvényesek. Mert, mint egy neves gyűjtő, PÜTERICH VON REICHERTSHAUSEN bevallja, a könyvgyűjtésnek bizony sokféle módja van s ezek közé tartozik: *lopás, rablás, kölcsönzés és írás, ajándékozás, vétel és találás*. Az önvallomásban van persze jócskányi tréfás túlzás, de azért hasonlókat más gyűjtők is megkockáztathatnak magukról.

Mindezt LANGE — hogy úgy mondjuk — népszerű szaknyelven mondja el. Mindenki élvezheti és megértheti, amit ír, pedig a különböző nyomdászati és könyvészeti szakkifejezéseket ugyancsak használja. Alkalmazás előtt mind megmagyarázza azonban őket. Ezzel egyrészt az olvasót megtanítja rájuk, előadása viszont nem lesz népszerűsködő, mesterkelt.

LANGE szövegét több mint másfélszáz illusztráció, leginkább történelmi anyag kíséri. Előadásában — maga is megmondja bevezetésében — a történelmi kezdeteket leszámítva, a német könyvtörténeten keresztül mutatja be az egyetemet. Nem mulasztja el azonban beleilleszteni és, ami a fő, nem hallgatja el az összefüggéshez szükséges nem német jelenségek felemlítését. Angolokról vagy amerikaiakról szólva tárgyilagosságát nem befolyásolják külső körülmények.

Magyar vonatkozást keveset találunk LANGÉNÁL, éppen az előbb említett okból kifolyólag. KOBERGERREL kapcsolatban van szó arról, hogy a fennmaradt üzleti könyvek tanúsága szerint a nagy nürnbergi üzemnek *Budán* is volt képviselője, lerakata. Majdnem minden fejezetben szerepel azonban MÁTYÁS királyunk könyvtára. Művészi illusz-

trációk, különleges kötések tárgyalásánál a magyar „König CORVINUS” könyvtárának darabjai szerepelnek mint a legjellemzőbb és legszebb példák. MÁTYÁST a legfinomabb érzékű európai könyvgyűjtőnek nevezi s megjegyzi, hogyha sok külsőség volt is egy ilyen pompás uralkodói könyvtárban, az nem üres dicsekvésért való volt és nem álműveltséget takart, mert az udvar valóban tele volt művészekkel, tudósokkal, valódi műveltséggel.

A könyvről írt könyvet LANGE, a könyvről, amely egész életén át elkíséri az embert: kétéves korában képeskönyvként játszik vele, halálos ágyán pedig a Könyvek Könyve felett kulcsolják össze utoljára kezét. És LANGE munkája a könyv dicsérete. Amint a *Philobiblion* híres szerzőjével, RICHARD DE BURY-vel mondja: „A könyvek megörvendeztetnek, ha ránk mosolyog a szerencse, vigasztalnak, ha balsors jó reánk. Tanítóink, akik pálca és bot, gáncsoskodás és harag nélkül tanítanak bennünket. Ha hozzájuk fordulsz, nem alszanak, ha kérded őket, nem térnek ki; nem szídnak meg, ha tévedsz, nem nevetnek ki, ha tudatlan vagy. Ugy látjuk bennük a holtakat, mintha élénének. Művészetek és tudományok reájuk épülnek...”

Joggal érzi LANGE, hogy az embernek a könyvhöz való viszonya ítélet egyénisége felett.

HARSÁNYI ANDRÁS

Oberrheinische Heimat. Jahresband 1940. — 27. Jahrgang. *Das Elsass.* Zweite Auflage. Herausgegeben von HERMANN ERIS BUSSE, Freiburg im Breisgau. 1940. Haus Badische Heimat Freiburg im Breisgau. 4°. 600 l. [Számos illusztrációval.]

A Felső-Rajna vidékét ismertető sorozat huszonhetedik kötete-ként jelent meg az Elzászt ismertető rész: Elzász föld-, természet-, néprajza, művelődés-, művészettörténete stb. Nem eredeti kutatásokon alapuló tanulmányok foglalata, hanem a művelt nagyközönség ízlését, érdeklődését szem előtt tartó, népszerűsítő mű, amilyen ötven évvel ezelőtt nálunk az *Osztrák-Magyar Monarchia* volt. Színes képek, fényképi reprodukciók, közbe-közbe versek.

E műből bennünket a *Die Anfänge des Buchdrucks im Elsass* című cikk érdek. Szerzője, JOSEF REST Murbach és Weissenburg kolostorainak híres könyvtáraival kezdi az elzászi könyvkultúra ismertetését. E könyvtárak már a IX. században Európa legjelentékenyebb gyűjteményei közé tartoztak s ezeken kívül is több nevezetes kolostori könyvtár alakult itt már a középkorban s amint a végrendeletekből, hagyatéki leltárakból látjuk, papi személyeknek is voltak könyvtáraik, melyeknek nagy részét megsemmisítették a későbbi parasztlázadások és forradalmak. A legnagyobb katasztrófa az elzászi könyvagyont 1870-ben érte, amikor a strassburgi városi könyvtár leégett.

A XV. században Elzászban voltak másolóműhelyek, melyek hivatásszerűen foglalkoztak kéziratok készítésével, másolásával és árusításával. 1418—1421 között Strassburgban, 1427—1467 között Hagenauban működött könyvmásoló-műhely, amely utóbbi egy főnmaradt árjegyzékében negyven különféle könyvet „hirdetett“. E könyvek nem díszes kódexek, hanem egyszerű, de színes tollrajzokkal tarkított kereskedelmi cikkek voltak. A hagenai könyvmásoló-műhely DIEBOLD LAUER tulajdonában és vezetése alatt állott.

Strassburg nemcsak szép ősnymtatványaiival, hanem azzal is dicsekedhetik, hogy GUTENBERG 1434—1444 között itt lakott s itt végezte könyvnyomtatási kísérleteit. E város híres ősnymdászai: MENDELIN JÁNOS (1458—1478), RUSCH ADOLF, SCHOTT MÁRTON, EGGESTEIN HENRIK, GRÜNINGER JÁNOS, PRÜSZ JÁNOS, KNOBLOCHTZER stb. De Hagenauban, Kolmarban, Schlettstadtban és Mühlhausenban is keletkeztek nyomdák már a XV. században. Szerző megemlékezik azokról a nyomdászokról is, akik Elzászból elszármazva, idegen földön szereztek dicsőséget hazájuknak.

Strassburg nevezetes nyomdászváros volt a XV. században. Sok fametszettel illusztrált könyv mellett itt jelent meg a harmadik teljes latin biblia (1460, MENDELIN) s 1470 előtt az 5., 6., 8. és 9-ik latin biblia. A tizenégy LUTHER előtti németnyelvű bibliafordítás közül itt jelent meg az első 1466-ban (MENDELIN), a második 1470-ben (EGGESTEIN) és a tizedik 1485-ben (GRÜNINGER). GRÜNINGER és PRÜSZ 1500-ig huszonhat nagy breviáriumot s számos missalet nyomtatott. E mellett számos imakönyv, fűvészkönyv, népkönyv és kereken 1650 egyleveles nyomtatvány látott Strassburgban napvilágot.

A kiváló tanulmányt tizenkét facsimile díszíti.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN

Mijatev, Petăr : *Madžarska bibliografija po bálgarski vāprosi.* — Ungarische Bibliographie über bulgarische Fragen. — Otdjelen ot pečatok ot Izvestija na Bálgarskija archeologičeski institut, tom XIV. (1940—1942). — Sonderabdruck aus dem Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare. Bd. XIV. (1940—1942). Sofija—Sofia. Dār-žavna pečatnica—Imprimerie de l'état. 1943. 295—310 l. 4°.

A bolgárnyelvű bevezetésből megtudjuk, hogy ez a bibliográfia, melyet MIJATEV PÉTER (a budapesti Kir. Pázmány Péter Tudományegyetemen a bolgár nyelv és irodalom előadója) gyűjtött össze, a XIX. század első felének közepétől 1941-ig adja a bolgár kérdésre vonatkozó magyar tudományos irodalmat, ez alkalommal kizárólag tudományos műveket, továbbá értekezéseket, cikkeket, vagy ezek bírálatait, de csak tudományos folyóiratokból, s a mult század első felének

folyóiratai közül csak a *Tudományos Gyűjtemény*-ből. Ez a bibliográfia, melyet szerzője kísérletnek, első próbálkozásnak tekint e téren, a tudományos kutatások szempontjából figyelembe veendő folyóiratok cikkeit állította össze, a jelentéktelenebb folyóiratokra, heti-, napilapokra nem volt figyelemmel. Szerző ezt a hasznos bibliográfiai anyagot egy hónap alatt gyűjtötte össze, de — mint az előszóból megtudjuk —, terve egy teljes magyar-bolgár bibliográfia megszerkesztése is.

MIJATEV PÉTER nemcsak könyv- és cikkcímekeket ad, hanem röviden utal tartalmukra is. És nemcsak azokat a könyveket és cikkeket veszi föl bibliográfiájába, amelyeknek címeiből nyilvánvaló a bolgár vonatkozású tartalom, hanem oly könyveket és cikkeket is, amelyeknek bolgár vonatkozására csak azok elolvasása alapján jöhetett rá.

Felveszi például MORAVCSIK GYULÁnak és RÁSONYI LÁSZLÓnak az *Ungarische Bibliographie der Turkologie und der orientalisches-ungarischen Beziehungen* című bibliográfiáját, ALFÖLDI ANDRÁSnak *A tar-chan méltóságnev eredete* című értekezését, NÉMETH GYULÁnak turkológiai tanulmányait, a HÓMAN—SZEKFÜ *Magyar történetet* stb., stb., néhány szóval jelezvén, hol, melyik lapon s milyen bolgár vonatkozások találhatók bennük. Olykor kritikai megjegyzéseket is ad. Oly műnél, amelyet nem érdemes tudományosan figyelembe venni, röviden ezt a megjegyzést teszi: *neseiozno* (nem veendő komolyan).

E bibliográfia, amint MIJATEV maga is tudja és jelzi, nem teljes. Olyasféle, de annál mégis gazdagabb, aminőt a professzor ad egy-egy kérdéstről hallgatóinak. Az anyagot tudományos csoportosításban s ezen belül, a szerzők neve alatt, betűrendben közli: I. Bibliográfia, levéltár, diplomatika. II. Nyelvtudomány, irodalom, irodalmi életrajzok. III. Történelem, archaeológia, egyházi ügyek. IV. Földrajz, néprajz, utazások stb.

Örömmel üdvözöljük ezt a tudós szerzőtől nem gépiesen összerakott, hanem értelmesen összegyűjtött, megszerkesztett, szakszerű ismertetésekkel, kritikai megjegyzésekkel ellátott bibliográfiát és érdeklődéssel várjuk a megígért bővebb folytatását.

TRÓCSÁNYI ZOLTÁN